

ISTRAŽIVANJA

DOŠENOVE KATEHEZE KNJIŽEVNIM DJELIMA

Ilija Drmić

Vid Došen, „Dalmatin od mora velebitskoga“, kako se sam nazvao u svom djelu, pripada hrvatskim piscima ravne Slavonije. Po inteligenciji i prosvjetiteljskim pothvatima riječju i djelom može se bez sumnje staviti uz bok jednog od najvećih pisaca i pjesnika prosvjetitelja hrvatske Slavonije Matije Antuna Reljkovića (1732–1798). Oni su po mnogočemu vrlo slični, a djelima se dobro nadopunjuju: prvi kao svećenik propovijeda o kraljevstvu nebeskom koje se ostvaruje „ovdje i sada“, a drugi govori o kraljevstvu zemaljskom, tj. svojim djelima potiče ljude na razumsko ponašanje i življenje.¹ Na pitanje kako je Vid Došen širio prosvjetiteljske ideje i kako je katehizirao svoj puk bit će donekle odgovoreno u ovoj radnji. No, da bi se o tome rekla pokoja riječ, potrebno je najprije iznijeti njegovu biografiju, ukoliko ju je uopće moguće u potpunosti rekonstruirati na temelju postojećih dokumenata.

1. ŽIVOT I DJELA VIDA DOŠENA

Vid Došen (ponekad i Došenović) rodio se 1720. god. u selu Tribnju ispod Velebita. Godina i mjesto rođenja vrlo su problematični. Neki autori govore da je rođen 1719, 1726. i „oko 1720“. Kao mjesto rođenja spominje se i Gospić. Međutim, najbolje se osloniti na ono što on sam kaže za sebe, a to je: „Dalmatin od

mora velebitskoga“. Prema tome, zasad kao sigurno, može se uzeti mjesto rođenja selo Tribanj koje se nalazi podno Velebita, a godina rođenja 1720.

Prvo školovanje Vid je stekao kod nekog „popa glagoljaša“. Budući da je imao sklonosti prema svećeništvu, nakon školovanja bijaše i zaređen za svećenika glagoljaša. Njegovo rodno mjesto nalazilo se u sastavu Ninske biskupije, te je i on u početku pripadao toj biskupiji. Gospić nije bio u sastavu Ninske biskupije u to doba, pa je jedan od dokaza da je uistinu selo Tribanj njegovo rodno mjesto i tvrdnja da je svećenik „iz Ninske biskupije“. Godina njegovog ređenja je također nesigurna. Navode se dvije: 1744. i 1746. Zaredio ga je biskup Tomo Nekić. Poslije ređenja nastavlja studij u Križevcima. Od 25. studenoga 1747. do 1749. god. obavlja kapelansku službu u zagrebačkom sjemeništu sv. Josipa. U međuvremenu sluša filozofiju u Isusovačkoj Akademiji, a 1749/50. sluša i kanonsko pravo. Od 1750. do 1752. studira teologiju u Grazu. I u svezi s njegovim školovanjem postoje suprotni podaci.

¹ Usp. PEIĆ, M., „Barokni naturalizam Vida Došena“ (odlomak iz njegove knjige „Došenov crni vid“) – u: Zbornik o Vidu Došenu i Blažu Tadijanoviću, Osijek, 1981, str. 57.

Početak 1754. god. Vid Došen na svoju zamolbu dobiva ekskardinaciju od biskupa T. Nekića iz rodne biskupije, te otada pripada Zagrebačkoj, odnosno kasnije novoosnovanoj Đakovačkoj biskupiji, na čijem terenu bijaše najviše i djelovao kao svećenik. Od ređenja, vjerojatno 1744, pa do 1754. god. on je uglavnom studirao, a vrlo je malo službovao. Što ga je nagnalo da prijeđe iz svoje biskupije u Zagrebačku, nije posve razvidno na temelju postojećih dokumenata. Po svoj prilici na to ga je nagnao studij i možebitni nesporazumi vezani uz to.

U pravom smislu službovao je kao kapelan tek u Požegi, gdje mu ime nalazimo u maticama od 14. studenoga 1754. god. pa do 27. lipnja 1756. god. Poslije kapelanovanja u Požegi postaje župnikom u Duboviku 13. srpnja 1756. god. Od 1773. god. predaje moralnu teologiju u Požegi sve do ukinuća požeške Akademije 1776. god. U tom razdoblju ima pomoćnika u župi Dubovik F. Wittmana. Potom se posve vraća u Dubovik, ali bolestan. Od 3. kolovoza 1777. god. ima još dvojicu kapelana: Luku Klokočevića i Franju Miroševića. 1. siječnja 1778. god. piše svoju oporuku, kojoj 23. siječnja dodaje prvi, a 29. drugi dodatak. Iz oporuke doznajemo da je imao živa brata Grgura u Gospiću, sestre Evu i Mariju. U oporuci moli da ga pokopaju u crkvi sv. Stjepana u Glogovici.

Umro je 6. travnja 1778. Želja o mjestu sahrane bijaše mu ispunjena.²

Budući da je bio župnik, puno vremena je otpadalo na redovne svećeničke pastoralne dužnosti i obveze.

Ono malo vremena što mu je ostajalo trošio je na pripremanje predavanja, studiranje i pisanje svojih djela. Vjerojatno je puno toga izgovorio u propovijedima u raznim zgodama, a pravi učinak postignut je nakon konačnog njihovog objavljivanja. Bio je po prirodi veseljak, ali smrknuta lica, moralist. Nije dopuštao bilo kakvo ponašanje svojih vjernika. Šibao ih je vrlo ostrim ukorima. Brojne njihove mane, a posebice na području morala, nije mogao podnijeti, pa je koristeći se sarkazmom i ironijom obavljao ulogu strogog oca obitelji. Time se ujedno uključio u zamah prosvjetiteljstva, te

postao uz A. M. Reljkovića njegovim protagonistom.

Svoj književnoprosvjetiteljski rad otpočeo je obranom Reljkovića i to djelom *Jeka planine* koje je tiskao u Zagrebu 1767. god. Drugo njegovo djelo je *Aždaja sedmoglava* objavljeno u Zagrebu 1768. god. Neki autori pretpostavljaju da je on, poznavalac latinskog jezika, „pjevao latinske prigodne pjesme“, a opet drugi navode „neke Došenove pjesme poznate u narodu gornje krajine pod imenom došenke“. Sve se to slabo daje dokazati. No, zacijelo korpusu njegovih djela možemo pridružiti satiričnu pjesmu *Popu Jovanu* (puni naslov: Epilogus missilium iliti: zaključenje poslanice popu Jovanu pisane od Vida Došena) koju nije objavio, nego je samo prepisivana i čitana.

To bi bilo kratko o životu i radu Vida Došena, „Dalmatina od mora velebitskoga“ ili velebitskoj buri koja je propuhala slavonsku ravnicu. Sada bi trebalo reći nešto o njegovim djelima, o *Jeki* i *Aždaji*. Iz njih najbolje možemo vidjeti snagu piščeva talenta i sadržaj koji ga je zaokupio u 18. st., stoljeću prosvjetiteljstva, te način na koji je liječio ljudske mane tog vremena, odnosno kako je odvajao žito od kukolja.

„JEKA PLANINE“ – OBRANA RELJKOVIĆEVOG SATIRA

Pojavkom *Satira* 1762. god. uzvitlala se čitalačka publika Slavonije. Jedni su ga prihvatili sa zadovoljstvom jer je djelo kojim se žigošu mane, a veličaju kreposti, a drugi su ga odbacivali zbog jednoga i drugoga smatrajući da mane nisu primjereno napadnute, a govor o krepostima ne dolikuje jednom „svjetovnjaku“ – to je područje o kojem narodu mogu zboriti svećenici. „Tamburaš slavonski“ (vjero-

2 ĐAMIĆ, A., „Vid Došen u dokumentima i literarnim povijestima“ – u: Zbornik o Vidu Došenu i Blažu Tadijanoviću, Osijek, 1981, str. 31–41. U tom se članku vrlo precizno i dokumentirano govori o životnom tijeku Vida Došena, kao i njegovim djelima; usp. također MATIĆ, T.: „Život i rad Vida Došena“ – u: Djela Vida Došena (priredili Tomo Matić i Antun Đamić), Stari pisci hrvatski, knjiga 34, Zagreb, 1969, str. 5–14.

jatno pisac iz redovničkih krugova) napao je Reljkovića pisanom riječju, a odgovor na njegov nedolični napad napisao je osmeračkim stihovima punim britkoće i jasnoće Vid Došen s naslovom *Jeka planine* koje je objavio bez potpisa u Zagrebu 1767. god. Nimalo ne treba sumnjati da to nije Došenovo djelo. Dokaza za to ima obilje.³

Došen svojoj *Jeki* piše svojevrsan uvod pod naslovom *Pokazanje* u kojem spominje knjigu A. M. Reljkovića *Satir iliti divlji čovik* – „knjižicu s kojom nastoji domovinu svoju Slavoniju dužnim kripostima nakititi i od pogibli pomanjkanja očistiti“. Pogibli u Slavoniji i drugim hrvatskim pokrajinama su „još od Turaka posijane i med prostim pukom zaostale“. Knjiga je, veli dalje u svom uvodu, pet godina čitana i hvaljena. „Ali eto, godine sad tekuće 1767. zapiva nekoji omrčeni vitez uz tamburu, za da onaj pofaljeni nauk more omrčiti, tamno zamazati i u blato oboriti.“ Tko je taj „tamburaš“ koji pjeva protiv Reljkovića, jedno je od pitanja na koje je teško odgovoriti.

Krčelić i Blagojević tvrde da je njegov protivnik svećenik franjevac Đuro Rapić, koji je objavio drugu verziju *Satira* s naslovom: *Satir iliti divlji čovik u neuku krstjanskomu ubavitit, uputit, naučit i pokrstit* (Pešta, 1768).⁴

U konačnici napadač ipak ostaje nepoznat, „priobrazna.. utvara“ (JP, s. 620). To je, veli Došen, „glava gola i šišana“ (JP, s. 701–2), ali ne budala što može značiti, nego glava koja se „Bogu šiša“ (JP, s. 731), tj. redovnik (vjerojatno franjevac).

Protivnik napada Reljkovića i zbog djela s naslovom: *Nova slavonska i njemačka gramatika* (Zagreb, 1767), što Došen brani: „pišuć knjigu koja uči/kraljev, da se svit ne muči...“ (JP, s. 560–2; 571–2). „Kao što se vidi, u istu su se go lnu (1767) slila tri važna događaja: Reljkovićeve gramatika, neznančev pamflet i Došenova *Jeka planine*.“⁵

Reljković se svojim književnoprosvjetiteljskim djelima borio protiv turcizama u hrvatskom jeziku, pa je u toj svojoj borbi napravio pokoju pogrešku, tj. jednu ili dvije riječi krivo je naznačio kao turske, što mu spočitava napadač. Vid Došen *Jekom* odgovara: „Je l'tamburaš tako čini/ kad se s dvima ričma kini/ na ši-

roko i na dugo,/ a ne kaže ništa drugo/ neg što vrimo zaman gubi/ i u tutanj ludo trubi“ (JP, s. 1079–84). Reljković je kritičareve opaske uzeo ozbiljno, te je u ponovljenom izdanju *Satira* odnosne stihove skratio (prvo izdanje *Satira* je iz 1762, a drugo iz 1779. god.).

Veliki hrvatski prosvjetitelj M. A. Reljković tuži se u svom djelu kako kod Slavonaca nema pravopisa, odnosno grafijsko-pravopisnih pravila govoreći: „... jer ni njemu do ortografije,/ nego do vina da se on napije...“ (*Satir*, prvo izd., str. 96–104). Kritičar krivo zaključuje, pa ga napada kao da je napisao da u Slavoniji nema književnika. Došen to pobija pa veli da bi „tamburaš“ trebao uzeti naočale te bolje pročitati stihove Reljkovićeve koji ne kažu da nema književnika u Slavoniji, nego da oni nemaju „slovoređe“ (JP, s. 932). Došen se obara potom na ortografiju pamfletiste koju nisu primijenili ni Reljković (u prvom izdanju *Satira*) ni Došen.

Osim ove problematike vezane za književno-jezična pitanja i pravopis, što se očituje u *Jeki*, postoji i tuga polemika između Došena i „tamburaša“ vezana za ćudoređe i svakidašnje ponašanje samih Slavonaca. I u tom pravcu Došen je na liniji svog uzora Reljkovića, a osporava nepoznatog napadača. Upravo iz ovih njegovih reminiscencija o Slavoncima i njihovim manama nastat će po opsegu još veće Došenovo djelo *Aždaja sedmoglava*, koje će objaviti i potpisati punim svojim imenom i prezimenom. Stoga je ono nastavak *Jeke*, te ga „treba smatrati Paklom Došenove komedije barokne Slavonije. Ostala dva djela Danteovske trilogije: Slavonsko čistilište i Slavonski raj, nije napisao!“⁶

³ Usp. spomenuti Zbornik, Kombaolovu Povijest hrvatske književnosti (Zagreb, 1961, str. 371–2), Georgijevićevu Hrvatsku književnost (Zagreb, 1969, str. 248–252); ĐAMIĆ, A.: „Poroci Slavonije u Došenovoj 'Jeki planine'“, *Croatica* XV (1984), br. 20/21, Zagreb, str. 133–137. i dr.

⁴ GEORGIJEVIĆ, K., „Hrvatska književnost od XVI do XVIII stoljeća u sjevernoj Hrvatskoj i Bosni“, Zagreb, 1969, str. 248–249.

⁵ VONČINA, J., „Došenova 'Jeka planine' i jezično-pravopisna problematika“ – u: Zbornik o Vidu Došenu i Blažu Tadijanoviću, str. 93.

⁶ PEIĆ, M., nav. čl., str. 59.

Reljković svojim *Satirom* čisti Slavoniju od vlastitih starih i posebno turskih poroka, te ukazuje prave putove do istinskog oblika života. To je upravo zadaća prosvjetitelja naroda. Narod je sebe prepoznao u *Satiru*, koji je napisan njihovim jezikom. Ne samo da su se prepoznali nego su još više taj oblik pisanja i kritike o sebi prihvatili, tim više što je sve istinito i na njihovu duhovnu dobrobit. Brojni tadašnji intelektualci ne prihvaćaju taj i takav govor, te ustaju protiv Reljkovića, a najvatreniji je „Slavonski tamburaš“. Došen ih osporava i napada kao nerazumna i uobražena piskarala i „šupljoglavce“, braneći Reljkovića.

Došen ovako pjeva u obranu Reljkovića: „Zatim kori nike mane/ od Turadi posijane/ i puk od nji odgovara,/ sebe ludo da ne vara/ kad slipoće turske slidi,/ Boga svoga da uvridi/ i kriposti slavne zgazi/ za sliposti kad odlazi“ (JP, s. 47–54). I dalje: „Viš da neki srčbom kipi/ što se kore grisi slipi/ koje Turci posijaše/ da se truju zemlje naše“ (JP, 105–8). Očito je da on ponavlja što je već Reljković rekao sa željom da ih još jednom podsjeti na prosvjetiteljeve stavove, a osim toga i sam želi da očisti „smrad“ u svojoj zemlji.

Došen se obara na kola, tamna prela i sijela, obilate pirove i sl. ovakvim riječima: „Jer ne slaviš druge mane/ turskim smradom otrovane:/ slipo kolo, tamno prelo/ gdi se skupi bisno selo/ i vrte se prelje dične/ da postanu tamo smlične...“ (JP, s. 115–20 i dalje). Nažalost, „Slavonski tamburaš“ u svom (nesaćuvan) pamfletu odobrava takve mane u svom narodu prema Došenovoj reakciji.

Evo nekih konkretnih šibanih mana:

1. Roditelji koji bi trebali biti prvi odgojitelji svojih sinova i kćeri, uče ih zlu: „Roditelja gdikog kara/ koji dite nagovara/ majci majku da opsuje/ i s turskim se smradom truje/ kad nauči još iz mlada/ rigat pogan svakog smrada“ (JP, s. 55–60).

2. Reljković i Došen obaraju se i na svatovske običaje, koji u biti nisu loši, ali su puni poroka: žderanje, pijenje, rasipanje imetka, psovanje, nepristojna kola, gatanje itd. Ljudi se ponekad u tim zgodama ponašaju kao da su izgubili razum: „kolo, prelo i beside/ gdi se mnoge zloće slide,/ tamne riči i psovanje,/

nered, proždor i lokanje,/ gdino punoj glavi vina/ već neg nebu biše cina,/ gdi za trbuh brez razloga/ već' se mari neg za Boga“ (JP, s. 183–90). Za jednoga i drugoga kola su ljudima prilika za požudu tijela, pa ih stog stanovišta napadaju: „Kori kolo i sabore/ di se od zla čini gore/ gdino bisna viska stoji/ dok se u njoj smrad posvoji“ (JP, s. 61–4) i dalje: „slipo kolo, tamno prelo/ gdi se skupi bisno selo...“ (JP, s. 117–8). Kao što je razvidno ni sastanci, posebice momaka i djevojaka, ni prela, ni sijela, niti bilo koji oblik seoske igranke i zabave nije izvor radosti, nego grijeha i žalosti, izvor je poroka. Stvarnost je takva, pa je obojica napadaju i uče puk pribranosti, razumnosti i moralnosti. Da se u svim tim zgodama nije razvijao nemoral, oni ne bi bili protivnici narodnog folkloru i vrijednih običaja. Ali slika je drukčija, pa i oni u tom pravcu upućuju svoju kritiku, koja je, to moramo priznati, vrlo korjenita, oštra i na trenutke drastična.

3. Svi prosvjetitelji polaze od činjenice pismenosti koja je jedina moćna preoblikovati razum i dušu čovjeka, tako i Reljković i Došen nalažu roditeljima i djeci da se opismene, da zavole knjigu koja im jedina može otvoriti putove prave razumnosti, dakako, prava knjiga. Međutim, Slavonci njihovog vremena nisu toliko morali za knjigom i školom, nego su roditelji radije svoju djecu zaustavljali kod kuće da s njima obrađuju zemlju i čuvaju stoku, da se dakle bave poljodjelstvom i stočarstvom i sl. Evo kako pjeva Došen: „... da strah Božji i š njim knjigu/ dica uče dok je vrime,/ i služe se potlje s time“ (JP, s. 84–88); „...da svinjara i luđaka/ vole imat nego đaka,/ vole nauk da nauče/ na višala koji vuče,/ neg da dica stignut mogu/ nauk koji diže k Bogu“ (JP, s. 133–41).

4. Ne samo u Slavoniji nego i u svim našim krajevima vrlo je izraženo gatanje, čaranje i razni drugi oblici praznovjerja. Reljković spominje čaranja prilikom svadbi i vjenčanja, a Došen to proširuje u svojoj *Jeki*, te kaže: „S tim se rađa i umira...“ (JP, s. 199). Dakle praznovjerje ih prati od kolijevke do groba. Došen je neke oblike spomenuo, a neke je opisao. Praznovjerje potječe od vraga, vrag uči bulu, bula babu, baba mlade, te tako ono ide iz generacije u generaciju i nikako se ne može isko-

rijeti: „Jer se mašaš lipog dara/ čaroliju kad pokara/ koju bulu vrag nauči,/ bula babi priporuči,/ baba opet uči mlade/ nek taj nauk svaka znade,/ mlada opet više slidi/ nego Božje zapovidi?/ S tim se rađa i umira,/ brez tog nije naći pira/ da se basma ne osnuje/ i duša se ne otruje“ (JP, s. 191–202).

Praznovjerni slučajevi kod Slavonaca, koje opisuju naši prosvjetitelji sa željom da se iskorijene, jesu: vjerovanje u vile, a vile su ženske s bijelim kosama: „...gdi se mlade kose bile/ potvoraju da su vile“ (JP, s. 221–2), zatim, vjerovalo se da vile strijeljaju djecu u bijelim, čistim košuljama, pa ih nisu presvlačile, nego su djeca zbog toga hodala prljava: „...vile dite gdi ustrile/ rad košulje na njem bile,/ zato mam neće prati/ niti vilam uzrok dati/ da dite ta ne ustrile/ što se na njem krpe bile...“ (JP, s. 247–52). Nadalje, postojalo je vjerovanje da su neke babe vještice koje vade djeci srce, te ih ubijaju: „gdi vištice babe vade/ srce žive dice mlade“ (JP, s. 256–6). Postoji također vjerovanje da neke debele žene postaju noćne more, te noću sišu mlijeko ljudima dok oni spavaju: „...gdi se deblje žene kore/ da su neke noćne more/ da kad vide već noć kasnu,/ u snu muške glave sasnu,/ i na nje je širom vika/ da se mlikom od čovika,/ koje sasnu, kada spava,/ udebele kao krava“ (JP, s. 223–30). Vjerovali su i u vukodlake koji obnoć izlaze iz grobova i loču krv. Ljudi ih se stravično plaše: „...gdi vukodlak izpod ploče,/ ide obnoć da krv loče,/ i ludi se puk s tim vara/ da pokojne ogovara,/ kad je selo sve u strahu/ od nji' kad su već u prahu“ (JP, s. 231–36). Došen jasno kaže da su vukodlaci „u prahu“ te da ih se ne treba plašiti, da za to uopće nema razloga.

5. Ljudi su vjerovali da postoje uroci koji prouzrokuju bolest kod mladeži i djece, pa i mladih životinja. Postojali su i obrambeni mehanizmi protiv uroka. Tako, primjerice, na mlado ždrijebe stavljala se žlica da mu ne naškodi urok, a Došen se ruga da ga žlica neće spasiti od krvoločnog vuka, niti od neke druge nezgode. Protiv uroka i bolesti bio je i lijek u obliku bajaranja (verbalno liječenje), koje su bule izvodile za novac. Evo nekoliko potvrda: „...gdino urok dite truje/ i čini ga da boluje“ (JP, s. 241–2); „...gdi s kašikom ždrijebe hodi/ da mu

urok ne naškodi...“ (JP, s. 261–2); „...koji kada slipo baju/ i kad bulski smrad prodaju,/ od neki se većma cine/ neg Bog pravi od visine“ (JP, s. 313–16).

6. Među Slavoncima bijaše i samozvanih proroka i proročica, koji su proricali buduća zbivanja na temelju neke životinjske kosti ili životinje: „...gdino prorok biše svraka/ ili koja druga smraka“ (JP, s. 217–18). Bijaše u njima i lakovjernosti i koječega drugoga što je škodilo njihovoj duši.

7. Posebno se osvrću u svojoj prosvjetiteljskoj pouci na gatanje i čaranje praznovjernih Cigana, koje Slavonci prihvaćaju i u tome uživaju. Oni slijepo vjeruju njihovim gatkama, a Cigani to čine, posebice Ciganke, da bi od njih izmamili koji dar, komad svile, novčić, hranu i sl. Evo navoda: „Ne biše li vrlo lipo/ virovanje ono slipo/ kad Ciganke otvoraše,/ lude žene kad varaše/ slipe uzle zamećući,/ za košulju s koje svuci,/ lažuć sriću divojkama/ od nji svilu dok izmami,/ lažuć mladi sriću čeda,/ al ne dok joj novca ne da,/ lik očiju kažuć babi/ torbu brašna dok nagrabi?“ (JP, s. 203–14).

8. Jedan oblik praznovjerja bijaše i vjerovanje babama koje su tobože znale liječiti razne bolesti: „...da l' se k babi onda nosi (dite)/ i od nje se pomoć prosi“ (JP, s. 255–6). Babi se obraća i mlada (nevjesta) ukoliko ne želi odmah začeti i roditi dijete kako bi jedno vrijeme provela u bezbrižnosti i vrtoglavosti igrajući kola po selima u večernjim prelima i sličnim zgodama. Baba bi joj dala „obojak pun smrada“ kojim će, noseći ga uza se, postići ono što želi: „...mlada babu gdi pohodi/ ležeć s mužem da ne rodi,/ neka baba njoj pomože/ dite začeti da ne može;/ kad obojak nasut smrada/ od baburde uzme mlada/ i nosi ga misto moći,/ da joj može što pomoći/ da ju dica ne pritisnu/ u mladosti jošter bisnu/ da u kolu prosta skače/ za njom čedo kad ne plače?“ (JP, s. 267–78).

„Obojak pun smrada“ koji mlada nosi umjesto moćiju, Došen nije u potpunosti objasnio, pa ne znamo što znači. Može se samo nagađati. Mlada se obraćala babi i onda kad je oboljela od groznice. Evo kakav je dobila recept: „Tikvu, veli, obilatu/ višaj kučki ti o vratu,/ za rep koju onda zgrabi,/ baci vode dok zagra-

bi,/ pa kad kučka već izgazi,/ na hrgaču dobro pazi/ što na vratu nosi kučka,/ izpi namah još do ručka/ groznicu ti to utrne/ na te dalje da ne srne?" (JP, s. 285–294). Mlada je učinila sve kako je baba propisala i kad je vodu prljavu popila postala je, naravno, još bolesnijom.

Svi navedeni oblici praznovjerja živjeli su u puku slavonskome, a bijaše ih još i više. Njih je najteže iskorijeniti. Narod, kolikogod ih se plašio, uživa u njima. Priče o tome ispunjale su njihov život i, dakako, krivo ih odgajale na što se prosvjetitelji obaraju. I to s pravom!

Puni naslov Došenovog djela glasi: *Jeka planine koja na pisme Satira i Tamburaša Slavonskoga odjekuje i odgovara – Ovi kratki trudi ječe,/ dok još lito i sad teče*. Napisana je „u ovom kratkom vrimenu jedne nedilje dana“ kao žestoka polemika protiv nepoznatog napadača, o čijem se identitetu može samo nagađati, koji nesmotreno napada Reljkovićevo djelo *Satiri iliti divlji čovik* uz koje Došen stoji dušom i srcem. *Jeka* ima dva dijela u kojima govori o manama i slabostima Slavonaca ponavljajući teze samog Reljkovića i ukazujući ih ponovice nepoznatom Tamburašu i svima koji su protivnog mišljenja, te kudeći njegovu neukost i slabost veliča Reljkovića i njegovo djelo koje je spasonosno za Slavonce. Prema Došenu to je knjiga „koja u red dužni tira“. Služi se snažnim hiperbolama, ironijom i sarkazmom, ima puno gomilanja, ponavljanja, a gradacija mu je simbolična. *Stih je osmerac*, a tema vrlo teška za pjevanje.

3. SEDAM GLAVNIH GRIJEHA – „AŽDAJA SEDMOGLAVA“

Drugo Došenovo, i glavno, djelo je *Aždaja sedmoglava bojnim kopljem udarena, i nagargyena; iliti sablast griha na sedam glavni griha razdilyenoga oshtram istinom pokarana, i prikorena*. Objavljena je za života Vida Došena u Zagrebu 1768. godine. („Pritiskana kod Antona Jandera, u Novoj Vesi 1768.“) Prema ondašnjem običaju knjiga ima imprimatur koji je potpisao Joannes Joszipovich (Ivan Josipović), zagrebački kanonik i Franciscus Popovich (Franjo Popović), kustos i kanonik zagrebački i generalni vikar.

U imprimaturu stoji da je Došenovo djelo napisano s velikom marljivošću, u slavonskom narječju, te nema u njemu ništa protiv vjere niti protiv načela morala, a sve je napisano za pouku puka. Datum potpisa je 14. svibnja 1768. god.

S kompozicijskog stajališta gledano djelo ima uvodnu poemu s naslovom „Trublja na ogled megdana sazivajuća“, a potom slijedi sedam ukora prema sedam glavnih grijeha: *Od holosti, Od lakomosti, Od bludnosti, Od nenavidnosti, Od proždrlosti, Od srditosti i Od linosti* (oholost, škrtost, bludnost, zavist, neumjerenost u jelu i piću, srditost i lijenost). Knjiga je ispjevana u *osmeračkim stihovima*, kojih u svemu ima 18.116. Djelo je veoma opsežno, ponekad se doima da je vrlo razvučeno, ima ponavljanja, gomilanja, usporedbi, hiperbola, sarkazma, humora, ironije, gnoma, sentencija, narodnih izreka, poslovice, biblijskih i povijesnih reminiscencija itd.

Sada ćemo ukratko vidjeti sadržaj djela Vida Došena, kako bismo potom lakše mogli donijeti neke zaključke vezane za njegov književno-prosvjetiteljski rad, kao i zaključak o mogućoj primjeni ovog djela za katehezu mladeži.

„*Trublja na ogled megdana sazivajuća*“. Došen poziva na boj protiv „aždaje sedmoglave“, tj. protiv sedam glavnih grijeha s kojima ljudi žive. Poziva sve vitezove i ljude od kreposti da se bore protiv aždaje: „Evo trublja glas uzdiže/ na sve strane nek odliže,/ da na pomoć vojsku zove/ i sakupi vitezove,/ da tko kripko srce ima,/ bojno koplje hitro prima/ te aždaji na megdanu/ nek viteški dade ranu“ (T, s. 1–8). Dalje govori o tome kako se grešnici odmetnuše od Boga koji je velik i neizmjeran, a oni su ništetni i mali, poput crva: „A crv zemlje jadoviti,/ bisni čovik siloviti,/ digne svoju holu glavu/ da obori Božju slavu“ (T, s. 225–8). Općenito čovjekovo vladanje i življenje „brez obraza/ pogrda je i nakaza“ (T, s. 375–6), a „Tko pošteno nosi lice,/ ima sliku od divice“ (T, s. 339–40). Pošteni čovjek želi dobar glas, a koji druguje s „aždajom sedmoglavom“ taj „med pukom trulo smrdi“ (T, s. 346). U ovom pozivu na boj protiv glavnih grijeha on govori ukratko o njihovoj kvalifikaciji i na neki način ih definira (T, s. 489–516). Grešnici idu za tim „slav-

nog Boga da naruže/ i da tamnom vragu služe'' (T, s. 585–6). Stog se pjesnik prosvjetitelj hvata silovitog oružja da savlada sablazan i grijeh u svojoj sredini: „Riči ljute i opore/ primam sablast da obore'' (T, s. 607–8). Tako Došen postaje velebitska bura u ravnoj Slavoniji, koja oštro puše kroz ljudske duše, te mete, čisti, nosi, vije, bije ne bi li zavladao red i zakon među ljudima s kojima sviče, kao da među njima niče!

Ukor I: Od holosti. Oholost se smatra najvećim i najtežim grijehom u Bibliji. Mogli bismo reći da je to grijeh čovjeka koji se želi postaviti iznad Boga koji je tvorac svega postojećega, a kruna Božjeg stvaranja je čovjek. Čovjek je „malo manji od Boga'', dok oholica želi biti „malo veći od Boga'' No, ne samo da u odnosu prema Bogu oholica želi biti prvi ili veći nego i prema drugim ljudima, kako kaže Došen: „holi tegli biti prvi/ do najstražnje kapi krvi'' (T, s. 491–2). Oholost utječe također na zdravlje čovjekovo: „Tko se diže u holosti/ zdravlje gubi od naglosti'' (T, s. 489–90). Općenito grijesi utječu na čovjekovo duševno zdravlje, pa pjesnik želi u tom smislu pomoći svojim Slavoncima i ostalim čitateljima svog velebnog djela.

Došen spominje upravo biblijsku etiološku priču o zidanju babilonske kule koja se trebala vinuti „do neba'', „do Boga'', a gradili su je ondašnji ljudi vođeni ohološću srca, Bog je tada ljudima pomrsio jezike, te su tako smeteni i iznenađeni odustali od gradnje: „I da bude znano svima/ kakvu holost plaću ima'' (U I, s. 72–3).

Čovjek je prema Došenu, a to je platonovska slika, sastavljen od „blata'' u kojem stanuje duša koja bi to „blatno tijelo'' trebala oblikovati, te cjelovitom čovjeku kao „ens compositum'' dati „razlog dilovanja'' (U I, s. 6). No, čovik ima neku svoju unutarnju logiku koja ga izdiže iznad drugih, pa i iznad samog Boga, što je smrtni grijeh. Ljudi vole poniznike, a ne oholice: „a koji se holo diže,/ od njegov mudri širom biže/ da im holost ne zasmrđi/ il nji holi ne nagrdi'' (U I, s. 197–200).

Oholica misli da je svaka visina izvrsnija od nizina. Došen pobija oholicu koji bi želio biti i planina jer je planina puna zvjeradi i u njoj leži

„zmaj od holosti'' (U I, s. 305). Pobija ga i slikom jela u planini koje su visoke, a besplodne, a podsjeća ga na voćke u nizini koje su plodne (U I, s. 313–362). Pticama je, veli Došen oholu čovjeku, prirodno letjeti visoko modrim prostranstvima, a čovjeku je držati se zemlje i biti poniznim: „tko brez krila letit stane,/ vrlo lako s nogu spane'' (U I, 381–2). Pticu koja se spusti na zemlju lovac lako ustrijeli, a oholica kad se visoko digne „gori lasno nađe što ga sori'' (U I, 395–6). Ima još vrlo lijepih slika kojima on opisuje i uspoređuje oholicu. Sve su one upečatljive i poticajne za razmišljanje ljudima koji se „izdižu'' iznad drugih čeznući za „taštom slavom'' (U I, s. 534).

Svi oni koji misle da su lijepi uzdižu se i ohole: „Većma lipi nego prosti/ uzdižu se u holosti'' (U I, s. 725–6), a „...lipote nejma tila/ kad je duša potamnila'' (U I, s. 753–4). Svi oholice nisu na dobrobit svoje domovine jer njihova „tamna dila/ nju su posve nagrdila'' (U I, s. 1395–6). Oholica sije „smrad'' svojom domovinom i zato mu treba savinuti šiju, da se ponizi i u poniznosti služi domovini, ali on je toliko umišljen kao „da svit nejma drugu glavu/neg njegovu tvrdoglavu'' (U I, s. 2055–6).

Došen navodi neke povijesne ličnosti (August) i gradove (Rim, Atena, Troja) i biblijske ličnosti (Adam) i događaje („zlatno tele'') pomoću kojih želi reći istinu i plaću oholosti i nadutosti. Sva je njihova stečena slava i sjaj propala zbog oholosti, pa će tako propasti i svih onih koji se uzdižu bezrazložno. Kraj ovog ukora „od holosti'' nakitio je razmišljanjem o prolaznosti života i kratkoći vremena, te razmišljanjima o čovjekovoj neizbježnoj smrti.

Ukor II: Od lakomosti. Ovu temu opisuju brojni pisci i pjesnici u različitim inačicama, a posebice su je opisali slavni komediografi (Plaut, Marin Držić, Moliere, Shekaspere i dr.). Zapravo, oni su opisivali i ismijavali lakomce, škrce, ljude koji su se zaljubili u svoje bogatstvo, u svoje zlato, te su postali vrlo komični u svom ponašanju. Oni nemaju mira, sumnjaju u svoje najbliže iz obitelji da ih stalno prate i vrbuju kako bi im blago oduzeli. I Došen vidi lakomca tako: „Još i čeljad što imade,/ mli o glavi da mu rade,/ i od virne još družine/ pazi da gdi ne pogine,/ i da blago koje spravi/ njega

s glavom ne rastavi'' (U II, s. 83–88).

Svaki škrtac koji otpočne grabiti ovozemaljsko blago postaje nemiran, a ono je „varavo svita blato/ kom nadismo ime zlato'' (U II, s. 47–8). Za njim lakomac čezne kao svinja za blatom (U II, s. 113–4).

U ovozemnom blagu nema sreće (U II, s. 171–2), a lakomci mu postaju robovi i sluge, pa umjesto da materijalna dobra i novac služe čovjeku za realizaciju njegovih životnih planova i pothvata, ono postaje gospodar, a čovjek njegov „sužanj do groba'' (U II, s. 220–2). U toj vratolomnoj trci za bogaćenjem lakomci postaju oholi: „Kad lakomi vladat stane,/ mli da svitu Bog postane'' (U II, s. 303–4), zatim postaju nemilosrdni, osorni i vrlo oštri prema svim podanicima: „Kad podložnog koga znade/ da u kesi što imade,/ brzo će ga pozlobiti/ za moći ga porobiti'' (U II, s. 313–316). Veliki lakomac bijaše kralj Aleksandar koji je htio cijeli svijet porobiti, zatim su oholi Rimljani porobili Jeruzalem. No, blago tako stečeno nije dobro. Došen vrlo oštro kori sve lupeže koji krađu i otimlju tuđe (U II, s. 599–608). Time postaje *borac za socijalnu pravdu i jednakost među ljudima*.

U ovom dijelu svoje oštre poeme o ljudskoj zloći Došen posebno obara svoju riječ na „pravdoznance'' i suce, dakle ljude „iz viših slojeva'' koji primaju mito i tako krivo sude: „a dukati kad govore,/ opravit se svašto more'' (U II, s. 649–50). Tako i suci postaju lakomi na novce i služe nepravdi, umjesto pravdi i istini. „O lakomi odpadnici,/ izjelice i gladnici,/ lakomog li radi glada/ vaša pamet doli pada'' (U II, s. 721–4).

Nasuprot oholicama i lakomcima stoje mudraci koji se vladaju prema „mjeri'', tj. uživaju blagodati ovog svijeta samo onoliko koliko je njima potrebno: „jerbo mudrom nije tribe,/ neg što mu je od potrebe'' (U II, s. 1509–10). Ukoliko čovjek prevrši mjeru postaje sličan životinji – izlazi iz Došenovog shvaćanja čovjekovog ponašanja. Oholica i lakomac prevršuju mjeru ljudskosti prema sebi, svijetu, drugima i prema Bogu koji je izvor mudrosti. „Kad ne nosi glave tilo,/ mrcina je i strašilo'' (U II, s. 1797–8), „Sad mi manjka još izreći/ lakomoga grijeh najveći,/ koga beruč blago čini,/ da za

ništa Boga cini'' (U II, s. 1809–12). Takvih ima više nego bogova u Rimu (U II, s. 1835–8). I Juda je srebroljubac koji je smrtno stradao zbog tog svog poroka, a takav kraj čeka sve lakomce i škrce.

Ukor III: Od bludnosti. „Aždaja od bludnosti'' je najsmradnija i s njom se treba posebno hrvati i boriti. To je najgori gad i smrad: „Tako od sveg grišnog gada/ nije naći goreg smrada'' (U III, s. 9–10). Kada bludnost počne vladati čovjekom, onda najprije počne od glave koja „smrdit stane'' (U III, s. 68), „A kad pamet smrad okuša, već ne vlada njome duša,/ da li bludni njom smrad vlada/ sve to dublje da propada'' (U III, s. 75–8). Čovjek prestane misliti o poštenju i spasenju kad druguje s „aždajom od bludnosti'' (U III, s. 79–80). To sve tako ide do trenutka kad se otvore „ljute rane'' (U III, s. 88) koje čovjeka prate „do pokopa'' (U III, s. 96). Bludnika bludni smrad stalno, dakle, prati: u snu i na javi (U III, s. 125–176). Toliko je to jaka strast u čovjeku da, kad joj se preda, stalno s njom živi i ne može je se nikako osloboditi, kao što se nije D Mitar svoje bludnice Lamije nikako mogao osloboditi, pa kad je i umrla nije ju pokopao u groblje nego ju je u svojoj kući držao da je i mrtvu ima (U III, s. 259–266). „O bludnici, sram vas bilo,/ te to li je vama milo/ da ste sužnji smradnog tila/ rad bludnosti tamnog dila?'' (U III, s. 303–306).

Čovjek je razumno biće, te se treba razumno i ponašati. Stid je izvor čednosti i ljepote življenja, a razuzdanost je put u carstvo bludnosti. Životinje ne rade kao ljudi (U III, s. 375–382). Čovjeka bi trebala resiti čistoća, a ne bludnost koja se vidi na cjelokupnu njegovu ponašanje (U III, s. 417–428).

Posebno se obara na nedozrelu mladež: „muško ne zna vezat gaća,/ a htilo bi biti ćaća;/ ne zna kruha odrezati,/ zna se s ženskim natezati'' (U III, s. 639–42), a „žensko ne zna plesti kiku,/ a već misli o čoviku'' (U III, s. 645–6). Dalje vrlo drastično opisuje njihovo životno ponašanje, a posebice ponašanje žena koje su sklone brbljanju, bludničenju, kojekakvim sastancima i skitnjama što urodi zlom: „lasno panu i posrnu/ i donesu dušu crnu'' (U III, s. 781–2). On tvrdi da žene koje se čes-

to skitaju ne mogu biti čiste niti zdrave (U III, s. 991–4).

Puno su tome doprinijeli turski običaji, a posebno običaj ženidbe s više žena (poligamija). To se negativno odražava i u slavonskoj sredini, pa žene potajice sebe nalaze uz zakonitog muža još pokojega da bi bludno uživale (U III, 1021–1026). Vrlo dobro opisuje žensku ćud, kao da je ušao „pod njezinu kožu“ i kao da govori otvoreno njezinim jezikom. Ona ističe svoje tijelo kako bi namamila na bludnost, bez obzira gdje se nalazila: „i u crkvi, i na dvoru/ i u kući i u zboru“ (U III, s. 1637–8). U ovom kontekstu kritizira i muževe koji dopuštaju takva i slična ponašanja svojim ženama (U III, s. 1675–1705. i dalje), pa konačno kaže: „Vidiš da te za nos voda/ za magarca da te proda“ (U III, s. 1753–4).

Vid Došen ne može nikako ni shvatiti ni prihvatiti da žena gospodari mužu, da njime vlada. On jasno kaže u duhu Pavlove teologije da je „muž glava ženi“ te da se ona njemu treba pokoravati i njega slušati i poštivati. No, obratnih slučajeva ima vrlo mnogo, te on to oštro napada.

Čovjek treba imati samo jednu ženu, a žena opet samo jednog muža: „žena dalje da s' ne pruža/ osim samo svog muža,/ i da čovik samo ženu/ jednu ima seb' združenu“ (U III, s. 1957–60). Moral između njih dvoje je pravi, a ljubav i rađanje djece bit će svrha njihova braka. Sve drugo je smrad“ i „smrad“ se rađa. Bog to strogo kažnjava.

Ukor IV: Od nenavidnosti. Zavist je teški grijeh koji se uvukao u srce čovječje, te je usmjeren uvijek protiv drugoga: „Tuđe dobro kada vidi,/ to ga muči i uvridi,/ a zlo tuđe kada čuje,/ veseli se i raduje./ Njega muči tuđa srića,/ tuđe blago i odića“ (U IV, s. 55–60. i dalje). Poslije ovoga navodi brojne situacije u kojima se rađa zavist. Zavidnici umanjuju dobar glas ljudi, te ih zove „psima“: „al psi ovi kada laju,/ onda ranu i zadaju/ kada dobar glas razkinu/ i pošteno ime skinu“ (U IV, s. 231–34), a čovjek po svojoj prirodi „voli lip glas i poštenje/ nego zdravlje i življenje“ (U IV, s. 239–40). Žene su zahvaćenije više ovim porokom nego muškarci (U IV, s. 305 i dalje), i to posebice krezube babe: „Još zub jedan ili dru-

gi/ toj u glavi klima kugi,/ pa bi htila i u raj/ da pokojnim ranu daju“ (U IV, s. 1025–8). Dakle, ona svojim pričama punim zavisti pretresa ne samo žive nego i mrtve, iznosi njihove dobre strane, ne radi dobra nego radi zla koje su, tobože, učinili kako bi im umanjili slavu i dobar glas.

„Jezik“ je mač britki kojim se nanose ogromna zla nevinim ljudima i osobama: „Ali jezik mač pogani,/ i daleko stojeć rani:/ od zemlje do nebesa/ taj mač britki trulog mesa/ protegnuti sebe znade/ drugom ranu da zadade“ (U IV, s. 1087–92). „Jezikom“ se čovjek može gore ubiti, nego li oružjem. Brojna su se zla dogodila koja je prouzročio klevetnički jezik (U IV, s. 1027–1226).

Došen pokušava poučiti svoje Slavonce i uopće čitatelje da ne pristaju okako na klevete i laži „klevetničke duše i jezika“, nego da ispitaju istinitost ili lažnost nečijih tvrdnji, pa da se onda prema tome vladaju (U IV, s. 1247–1280). No, najbolje je ostati hladan i miran na sve zavisti, laži i klevete, jer svatko razuman zna što je dobro i što je istina. Krepostan čovjek treba nastaviti svoj kreposni život, pa makar ga mnogi ogovali i na tome mu zavidjeli: „Ni kriposan ne izgubi/ zato kripost koju ljubi,/ malovridni što ga kudi/ i zlo od njega koje sudi“ (U IV, s. 1339–42). Uči dalje da se koristimo razboritošću i mudrošću u svom kratkom životnom tijeku. Čovjek je obdaren s pet osjetila („čutenja“) kojima se pamet treba služiti „dok ne stigne do istine“ (U IV, s. 1484; usp. 1485. i dalje). Zavist i svi poroci vezani za nju ne služe istini, nego laži i „ocu laži“ – đavlu, a koji spoznaju i žive u istini, pripadaju „ocu istine“ – Bogu.

Ukor V: Od proždrlivosti. Proždrljivost je također vrlo težak grijeh protiv vlastitog tijela i ljudske naravi, te svi koji žderu „kažu/ da se pravdi ne podlažu,/ i da narav majku rane/ nerazložno kad se hrane“ (U V, s. 19–22). To je grijeh neumjerenosti u jelu i pilu. Došen kaže odmah na početku ukora „od proždrlivosti“ da želi iznijeti mane Slavonaca koje su povezane s neumjerenošću u jelu i pilu: „odkrit ću tamne čine/ koje oni žderu čine“ (U V, s. 25–26). Hrana je čovjeku data od Boga da njome hranimo sebe i da živimo, a ne živimo da bez raz-

loga „žderemo“ (U V, s. 47–50). Čovjek se žderanjem najviše približava životinji (U V, s. 64; 107–8; 302; 321).

Opisujući strahotu požude za proždrlošću spominje opet Aleksandra Makedonskoga i biblijskog Lota koji je, nakon što se našderao i nalokao, bio zaveden od svojih dviju kćeri, te je tako napravio još sramotnije djelo. „Tilo trizno nek je sveto,/ pijano je odapeto“ (U V, s. 209–10). Čovjek gubi razum i kontrolu svojih moralnih ponašanja, te se srozava na razinu koja nije primjerena njegovu dostojanstvu. Proždrljivci na hranu i piće troše svoje blago trudom stečeno, te su uvijek u opasnosti da izgube ugled i život: „da se s konja kad ukine,/ vrat ulomi i pogine“ (U V, s. 283–4). „U žderi su tralje blata,/ a od pete te do vrata/ baš čestite krpe nije,/ svit nek mu se голу smije“ (U V, s. 335–38).

Došen napada i sprovodne gozbe i pijanke, što su ih obavljali i pogani (Rimljani). To je ljudi običaj kojim se samo troši i upada u dugove (U V, s. 387. i dalje): „Danas ima jato sluga,/ sutra ima hrpu duga“ (U V, s. 489–90). I tom zgodom bude najviše „žderanja i lokanja,/ ...nemira i psovanja“ (U V, s. 523–4).

I svadbe su izvor nemoralna, bluda, raznih drugih poroka među kojima su opet izražajni „žderanje“ i „lokanje“ (U V, s. 527. i dalje). Došen opisuje cijeli ceremonijal od zaruka pa do dolaska mlade u momkovu kuću. U sve se to strati puno novca da bi se pilo, jelo, igralo, skakalo i nepristojno radilo. Svadba je puna poroka koje Došen šiba ukazujući na vrline i zdravo ponašanje.

Evo samo nekoliko navoda koji su vrlo drastični: „i noć tvrda dok se stisne,/ svati žderu, laju, bisne“ (U V, s. 669–70); „Oni riga, oni psuje,/ oni kljuse odvezuje,/ oni dok se uzda u se,/ na svezano sida kljuse;/ oni kda se pouzda ne,/ priko sedla viseć stane/ i popriko s konja visi/ dok mu ručak na nos klisi./ Oni dok se kljuse gane,/ kao puna vreća spane“ (U V, s. 715–724 i dalje). Dakle, opisuje ponašanje svatova koji su zaista prevršili svaku mjeru. Opisuje i kritizira mlade „snaše“ koje se također ponašaju nedolično, svemu su vične samo ne onome što je primjereno njima. Napada i kola koja se prilikom svadbi izvode jer su im povo-

dom za besramna djela, zatim pjesme i ostalo što dušu kvari. Ovdje je stvarno Došen vrlo rigorozan i nemilosrdno šiba sve mane, a potom i ono što je normalno prilikom svadbi, primjerice kola i pjesme. Šiba ih biranim i vrlo oštrim riječima – riječ mu je bič!

Posljedica prevelike proždrljivosti je teška tjelesna bolest: „Najpri trbuh svoj pokvari/ kad bunjište u njem vari;/ criva su mu sva varena/ i od pitja sažežena;/ u njemu je sva slezena/ zagorila i pečena;/ prsi su se osušile/ i već skoro sve srušile;/ misto krvi vrid zeleni,/ a moždani već smučeni;/ oči žute i krvave/ tek svitile još iz glave;/ lice mu je neveselo,/ tilo mu je sve kiselo;/ iz njeg ružni smrad udara/ iz njeg smrtna kadi para“ (U V, s. 2139–2154). Došen kao prosvjetitelj svog naroda smatra vrlo korisnim naglasiti i ove činjenice kako bi ljudi živjeli razumnije, tj. poštivali zakone svog organizma i čuvali se od bolesti za koje nije bilo lijekova u njegovo doba. Njegova je riječ lijek.

„Žderonje“ idu za tim da što prije postanu „blato“, tj. da se što prije vrate majci zemlji, jer će im tako sve svršiti, svi poslovi patnje i boli (U V, s. 2457–2462). Međutim, radin čovjek ne misli tako. On se trudi da pošteno obavi svoj životni posao i da za to dobije odgovarajuću plaću (U V, s. 2463–2472), te da vidi svrhu svog truda i puta. Za njega je smrt i život poslije nje plaća.

Ukor VI: Od srditosti. Odmah na početku ovog ukora Došen veli da je vrlo teško ukoriti srdite ljude jer slabo mare za razloge. Korenje mu naliči na „bacanje biserja pred svinje“ (U VI, s. 1–10). I srditost je grijeh kojim se čovjek približava životinji, te opet podsjeća: „S pameti se ljudi čine/ različiti od živine,/ a kad pamet tko obori,/ od živine biva gori“ (U VI, s. 59–62). Srdžba čovjeku pomućuje pamet, te više ne vladaju razlozi čovjekovim ponašanjem nego divlji, životinjski nagon: „Indi srdan kad se ljuti/ i srčba mu pamet smuti/ brez razuma da ostane,/ ljudski život već pristane“ (U VI, s. 103–6). Kao i svaki drugi grijeh, tako i srdžba utječe na čovjekovo zdravlje, a posebno utječe na čovjekovo srce: „valja da se srce napne,/ valja srčba da uzkipi,/

da pomuti i zaslipi,/ da ukine i obori,/ da pogubi i umori'' (U VI, s. 492–6).

Došen smatra da srdit čovjek želi slavu, te ga podsjeća opet da je obično „blato'', pa da je i „zlato'' zar bi zaslužio toliku slavu (U VI, s. 605. i dalje).

Jedinom Bogu pripada hvala i slava za koju se ljudi trebaju boriti, pa i glavu izgubiti (U VI, s. 625–6). Čovjek koji se najmanje uznosi i koji ne čezne za slavom postaje slavan: „Tko najmanje sebe slavi,/ najpri slavu zadobavi./ Tko najniže glavu nosi,/ najpri krunu on odnosi'' (U VI, s. 833–6).

Ukor VII: Od linosti. Ovo je zadnji ukor, a po broju stihova je najduži (ima 4500 stihova). Lijenost je također „aždaja'' koja muči čovjeka. I nje se treba osloboditi da bi živio sretnim životom.

Došen otpočinje svoj ukor govorom pastira koji nabraja životinje što vrijede i koriste dok su žive i radine. One vrijede i poslije svoje smrti jer je nešto ostalo od njihovog truda čovjeku koji ih je posjedovao (U VII, s. 5–36). Lijene životinje ne koriste ništa, a tako ni lijeni ljudi.

Svoj ukor upućuje najprije protiv lijenih kućnih starješina. Oni uopće ne mare za svoju kuću i obitelj. Ne drže do sebe, do svoje čistoće. Uživaju radije u smradu nego u čistoći koja, istina, zahtijeva odgovarajući napor koji lijenčina nije spreman uložiti. Zato mu je sve klimavo i prljavo (U VII, s. 47–124. i dalje). Lijepo prikazuje lijenčinu koji puši lulu u svojoj prljavoj kući: „da kad jedan on smrad puši,/ smrad ga drugi manje duši'' (U VII, s. 207–8). Kad je kućni starješina lijen, onda se lijenost očituje u svim ukućanima. Prije će, veli Došen, ustat kvočka s jaja, negoli trula maja koja je prljava, nepočešljana, smrdljiva, ušljiva „na njoj ima luga, praha, blata barem pet lopata'' (U VII, s. 239–300). Slika života u obitelji lijenčina je vrlo drastična (U VII, s. 345–396): „lakša biva svinjska slika/ neg linoga jata vika'' (U VII, s. 345–6).

Iz lijenosti se rađa krađa: „Lupeža je na hiljade/ koji krađu jer ne rade'' (U VII, s. 397–8. i dalje). Međutim ima lijenčina kojima je i krasti lijeno, pa še odaju „skitnji'', tj. prosidbi da bi bar preživjeli. Narod ih odbacuje govoreći: „Skitnjo, dalje!'' (U VII, s. 410–464 i dalje).

Oni svijet svojom zloćom kvare (U VII, s. 484). Zato i kori i protiv lijenčina se bori. Tipični lijenčine i skitnice su Cigani: „Svit Cigane vrlo kori/ od svi ljudi da su gori/ jer su lini od kolina/ i lupeži od starina/ da se sami zabacuju/ i svit sobom vrlo truju'' (U VII, s. 489–94). Lijenčine su kao magarci (U VII, s. 565–578).

Starješine trebaju shvatiti da su najodgovorniji za lijenost i nerad, a pogotovu ako oni sami tako postupaju. Starješine su svome puku vođe i trebaju ih poticati, pomagati i voditi u pravi život koji je prožet radom i redom (U VII, s. 1799–1894 i dalje). U ovom izričajnom okružju podsjeća na prolaznost vremena i čovjeka s njime, te odlučno upućuje na Boga i život u njemu. Uči osobito da treba poštivati propise i zakone kako bi vladao red, mir, sreća i svako zadovoljstvo. Slava i sjaj ovog svijeta prolazi i ne treba joj biti rob. Svoj duh treba osloboditi navezanosti na svijet, svjetsku slavu i užitke, a okrenuti se nebeskoj slavi i užicima (U VII, s. 1665–1685 i 1706–1724).

Dugo i naširoko opisuje mane i poroke lijenčina, a posebice starješina. No, doima se vrlo često kao da dobar dio stihova pripada svim grijesima kojima kara i ljude opominje da s njima ne druguju jer će izgubiti sebe, svoju dušu i postat će „blato'' i „smrad''. Svojim ukorima Došen „žeže zloću'' i tako je „ličić'' (U VII, s. 3255–3259), a trudi se poštediti sve one koji ne žive u njoj ili koji u sebi nemaju „truloće''. Iz lijenosti svakako proizlaze sve zloće, „trovanje'' tijela i duše: „i linčina kad ne radi/ otruje se i osmradi'' (U VII, s. 3523–4).

Ne samo lijenčine nego i drugi grešnici odgovaraju na sve ukore Došena, svećenika i uopće „misnika'': „garov laje/ i očito laž prodaje!'' (U VII, s. 3553–4). Međutim to nije laž, već istina što čovjeka čini čovjekom, istina koja ga oplemenjuje, prosvjećuje, uzdiže iznad razine životinje i ukazuje mu ljudsko dostojanstvo. To je istina koja ima korijen u Svetom pismu, a ono je riječ Božja. Bog dakle saopćuje svoju istinu čovjeku po „misnicima'' kako bi živjeli pošteno, sveto i dostojanstveno, veli Došen.

Došen podsjeća na red u kozmosu (U VII, s. 3799–3898) – njegova *kozmiologija u stihovima* – to je makrokozmos, a podsjeća i na mikrokozmos koji je također pun reda i čudes-

nih zakona što ih čovjek ne može shvatiti, primjerice čudesnost čovječjeg tijela (U VII, s. 3899–3934). Time želi reći lijenčini da je to djelo Stvoritelja, te da i on treba stvarati, a ne lijenčariti. U daljnjim stihovima govori o naravi Božjoj – Došenova *teodiceja u stihovima* (U VII, s. 4075 i dalje). Da nije zakona o kozmosu nastao bi kaos (U VII, s. 4121 i dalje). Svijet i kozmos, red i zakon što u njemu vladaju „ogledalo“ su lijenčini, a ako on zatvori svoje oči ili ako je slijep, onda od toga nema nikakve koristi (U VII, s. 4289–4306). Lijenčina i grešnik, koji otvori oči, moći će vidjeti zakone i red kojeg će se držati u svom svakidašnjem ponašanju.

Ovim je kratko prikazan sadržaj *Jeke i Aždaje*. Poslanicu popu Jovanu preskačemo jer bi onda trebalo nešto više reći o humoru i satiri u hrvatskoj književnosti u čijem je tonu poslanica napisana, a osim toga to je „poslanica“ koju je uputio samo jednoj osobi i nije ju objavio za čitalačku publiku, a smatram da je nikad i ne bi. Djelo je iz znatizelje čitano i šireno i tek je u zadnje vrijeme objavljeno i komentirano.

ODNOS IZMEĐU JURJA HABDELIĆA I VIDA DOŠENA⁷

Prije nego zaključimo o Vidu Došenu i njegovom prosvjetiteljskom djelovanju, potrebno je iznijeti neke dodirne točke između Jurja Habelića i Vida Došena. Naime, Vid je vjerojatno čitao Habelićeva djela, pa je taj hrvatski kajkavski pisac utjecao na njega. Paralele su očite.

Habelić je svećenik isusovačkog reda (1609–1678). Bio je propovjednik i profesor u Rijeci, Varaždinu, Trnavi i Zagrebu. Obavljao je funkciju superiora samostana, ravnatelja seminara i rektora kolegija. Napisao je više djela, a najznačajnija su mu *Zrcalo marijansko* (Graz, 1662) i *Pervi otca našega Adama greh* (Graz, 1674). Habelić je živio u vrijeme jakih protestantskih utjecaja u nas, pa je svoju riječ usmjerio protiv tog novonastalog pokreta u Crkvi, a Vid Došen je svoju riječ usmjeravao u pravcu prosvjetiteljskih ideja i pokreta u duhu neobaroknih postavki u književnosti. Došenova *Až-*

daja i Habelićevo djelo *Pervi otaca našega Adama greh* imaju tematskih sličnosti, koje su zapazili književni kritičari. Evo što o tome piše Krešimir Georgijević: „To je popularno pisan moralnopoučan spjev o sedam glavnih grijeha; u osmeračkim rimovanim stihovima ispjevano je sedam ukora, oholosti, lakomosti, bludnosti, nenavidnosti, proždrljivosti, srditosti i lijenosti, u duhu kojim su pisane slične knjige katoličke obnove i protureformacije, onako kako je to prije jednog stoljeća pisao Juraj Habelić; moglo bi se reći da ono što je *Otaca našega Adama greh* u kajkavskoj književnosti, to je *Aždaja sedmoglava* u slavonskoj. S podlogom u staroj crkvenoj književnosti, apstraktna i prilično jednobojna i monotono izložena materija *Aždaje* začinjena je, slično Habelićevim peldama, mjestimično, slikama iz života našega naroda u Slavoniji sredinom XVIII stoljeća.”⁸

Podloga Habelićevu djelu je biblijska etiologija o istočnom grijehu prvih ljudi, a Došenu sedam glavnih grijeha iz katoličke moralke. Bez obzira što polaze od tako općenitih činjenica, obojica se zadržavaju ipak najviše na konkretnim stvarima i činima samog čovjeka, te se dobrano susreću i isprepliću u opisivanju. No, time Došen ne gubi svoju vrijednost, niti je kompilator, nego sličnosti u djelima su tzv. opća mjesta. „Obradujući pojedine teme, Habelić se mnoštvom primjera iz povijesti i literature, i svojom nezadrživom elokventnošću, doimlje poput ogromnog morskog vala, Došen se pak javlja kao neukrotiva bujica. Habelić svojega slušatelja i čitatelja želi zabljesnuti citatima autoriteta, dok su kod Došena literarno-povijesne reminiscencije vrlo rijetke. To međutim ne znači da u postupku između ove dvojice pisaca nema nikakve srodnosti. Srodnost nalazimo – kada je riječ o postupku – u tome što i jedan i drugi, želeći da budu bliski narodu i potpuno jasni, dosta često uzimaju uspored b iz narodnog života koje svoj korijen imaju u narodnom izrazu.”⁹

⁷ BARTOLIĆ, Z., „Sadržajne paralele između Vida Došena i Jurja Habelića” – u: Zbornik o Vidu Došenu i Blažu Tadijanoviću, str. 49–56.

⁸ GEORGIJEVIĆ, K., nav. dj., str. 249–50.

⁹ BARTOLIĆ, Z., nav. čl., str. 52.

Habdelić svoje djelo piše uglavnom u prozi, a Došenovo je sve u stihovima.

Pogledajmo sada samo neka usporedna mjesta. Juraj Habdelić o proždrljivosti veli: „Aleksandar Veliki poklam bi bil vsu Aziju obvladal tuliko je penez nagrabil, da ih četrdeset jezer mazgov ne moglo odnesti. Ov cesar budući v Babilonije seguran, v jednom napitku čemera se napi, iz koga zimljica ga popade i strašna žeja, ku vgasiti hotevši, vinom se napuni i trideseti dan betega vumre“ (*Pervi otca našega Adama greh*, str. 130). Došen ovako o istoj temi pjeva: „Aleksandra Velikoga, / kralja svitu poznatoga, / mnoga kripost cvatijaše / dokle trizan on bijaše, / ali proždrllost kad obljubi, / cinu slave svu izgubi / jer kriposti sve pogazi / u proždrllost kad ugazi, / i od kralja umnožnoga / sužanj posta grla svoga, / i žderući prođe slava, / prođe slava i š njom glava“ (*Aždaja sedmoglava*, U V, s. 177–188).

Kad govore o bludnosti i jedan i drugi smatraju žene krivcima, te J. Habdelić piše: „Ne skoznaju manje, ne piju manje, na vino muže pozavaju, v sramotnom pak delu ni od mužev menše nisu. Vsi bogi i božice naj je zlo pogube i skončaju ke su tak prezrednu i proti nature nečistoću zmislite“ (*Pervi otca našega Adama greh*, str. 676), a Došen ovako pjeva: „Na sastancim što radite / nego da se osmradite / i da druge pogubite / kad smucanje obljubite, / zajer tamo vi hodite / da se lakše kom prodajte?“ (*Aždaja sedmoglava*, U III, s. 975–980).

Govoreći o sucima imaju isto mišljenje, tj. suci se daju podmititi, te ne služe pravdi nego nepravdi, laži i neistini. Evo Habdelićevih riječi: „Sudci su postavljeni da skoznaju, pravicu čuvaju, hudodelnike karaju i kaštigaju; ali hiti psu v gubec kruha ali mesa, ostavi lajanje, z kruhom otide: hiti falat zlata, srebra sucu v usta, zadene se to žuto salo v grlu, oneme, lajati ne more, pokazati ne sme“ (*Pervi otca našega Adama greh*, str. 196). Došen: „Pravica je Božje dilo / i sudcem se uzajmilo / da na zemlji ovdje ljude / po naredbi Božjoj sude, / lakomost vas zaslipi / da grdite taj dar lipi / kad ga slipo priprodaste / i za mito krivcem daste. / Da tko žuto minja zlato / i za crno dade blato, / jošter i on ludo čini / zemlju s zemljom što razmini, / jerbo većma ljudi zlato / cine nego gadno bla-

to“ (*Aždaja sedmoglava*, U II, s. 727–740).

Obojica kritiziraju narodna kola i pjesme čijom izvedbom niče zlo i grijeh koji kvari dušu mladih ljudi. J. Habdelić: „Ali kakti cirkvene svete i pobožne popevke jakost imaju veliku na isprošenje od Boga kaj ponizno potrebuje mo, tek protivnem zakonu imaju i moć svoju veliku popevke one, ke je sada pun svet i zovu se od ljubavi. Žene i divojke, koje se takvim popevkami nasladuju, prispodablja Cyprian kače, ka je medj vsemi kačami najljuteša imenom basiliscus“ (*Pervi otca našega Adama greh*, str. 556). Došen o tome pjeva ovako: „Tad se slipo kolo fata / od krtoga i od svata: / oko ženskog muško ruku / vrže, pak se svu noć vuku, / svu noć vuku i navlače, / koje može skakat jače, / pak pivaju pisme glasne / i poganom slasti masne“ (*Aždaja sedmoglava*, U V, s. 1247–1254).

Iz ovih i brojnih drugih primjera može se vidjeti sličnost između ove dvojice pisaca. Time prvi dobiva još više na svojoj vrijednosti, a drugi privlači pozornost na svoje djelo, koje za Habdelićevim ne zaostaje.

Mogli bismo također uspoređivati i djela ostalih prosvjetitelja koja su možebitno bila nadahnućem Vidu Došeno. Isto tako mogla bi se provesti idejna analiza srednjovjekovne proze, pa i ostalih oblika izražavanja tog i kasnijih razdoblja do prosvjetiteljskog djelovanja našeg oštrog Vida, ali bi to zahtijevalo dublji studij i opsežniju radnju. Možda je dobro spomenuti, po mom mišljenju, očite mjestimične veze između fra Filipa Grabovca (1697/8–1749), odnosno njegova djela *Cvit razgovora naroda i jezika iliričkoga aliti rvackoga* (Mleci, 1747) i Došenovih djela. Fra Filip Grabovac, taj hrvatski pjesnik stradalnik u mletačkoj Italiji / kao i na drugoj strani Mateša Antun Kuhačević (1697–1772), Petar Zrinski (1621–1671) i Fran Krsto Frankopan (1643–1671) / ima u svom djelu na više mjesta sličnih ideja i pogleda, a u govoru upotrebljava značajnu riječ „smrad“. Simpatije prema Grabovcu Vid je mogao imati tim više što su vezani užim zavičajem (Tribanj – Vrljika). No, to ne mora biti presudno. Još bih samo spomenuo mogućnost veza između Došena i Marina Držića Vidre (1508–1567).

5. ZAKLJUČNE MISLI

Adam Filipović u svom djelu *Život velikoga biskupa, prevelikoga domoroca i najvećega prijatelja našega Antuna Mandića* (Pečuh, 1923), koje je ispjevao u stihovima, kaže za Vida Došena koga stavlja uz Reljkovića i Kanižlića (zašto ispušta Katančića?) ovo: „A Došena kripasnoga, koji pero kano trn/ suprot svakog oštri zloga, koga posao bija crn,/ naš Slavonac ništ ne štuje, jer je Došen suprot njeg,/ gdi falećeg samo čuje, jest ružio bludećeg.“¹⁰

Iz ove pjesme saznajemo da je Došen imao „pero kao trn“ i da nije baš najbolje prihvaćen zbog oštih kritika protiv lošeg ponašanja Slavonaca onog doba, a i kasnije. Ova konstatacija je posve opravdana jer Došenovo djelo takvo i jest, ono je „ukor“ svih ljudskih mana i zala. Onima koji su živjeli neuredno, nije bilo lako čitati njegove stihove, a onima koji su bili sličnih stavova došli su kao lijek na ranu, te su im služili za „utiranje rada, reda i zakona“ u njihovoj sredini.

Kada je 1865. god. David Starčević objavio drugo izdanje *Aždaje*, Vatroslav Jagić ju s radošću dočekuje te govori da je to korisna knjiga koju će naš puk rado čitati, a to je „krasnim načinom ispjevani, živahnim slikami naslikani pjesmotvor“.¹¹

A u novije vrijeme Rafo Bogišić za *Aždaju* kaže da je jedinstvena pojava u starijoj hrvatskoj književnosti.¹²

I danas, bez sumnje, ovo djelo ima svoju vrijednost, iako je u nekim stavovima pjesnik i pisac Došen pretjerao što je za njegovo doba dobro odgovaralo, a danas bi već bilo dvojbe jer ponešto ne bi više vrijedilo. Međutim, kad se djelo uzme u cjelini i s pomnjom pročita, onda zaista i danas, a i ubuduće vrijede opći stavovi u njemu rečeni za ljudsko ponašanje. Stoga je vijek vrlo velik i piscu i djelu.

Svojevrsna pjesnička značajka Došenova stila koju je osjetio N. Andrić jest „krupno moraliziranje“¹³ u duhu neobaroknih tendencija u tadašnjoj hrvatskoj literaturi 18. st. Došen bira riječi i sintagme pomoću kojih treba izreći najoštrije osude bilo u svojoj *Jeki* ili *Aždaji*, koje su u prvom djelu usmjerene protiv nepoznatog

Reljkovićevog osporavatelja, a u drugom protiv lošeg ponašanja njegovih dragih Slavonaca, odnosno protiv zala koje čine. Riječ mu je poput biča kojim mlati po iskvorenoj ljudskoj naravi, ona mu je i koplje kojim se usmjeruje „sedmoglava aždaja“, tj. sedam glavnih grijeha i svi poroci koji iz njih izvire.

Iz kratkog prikaza dvaju Došenovih djela, posebice iz citiranih mjesta, vidi se njegov lek-sik koji je vrlo oštar, drastičan, porugljiv, satiričan, hiperboličan, takav je da čovjeka podsjeti na „životinjsko ponašanje“ kad je u grijehu, a kad ga pokušava istrgnuti od te niske razine življenja i vinuti u ozračje razuma i mudrosti onda opet bira snažne riječi, duboke sadržajem, riječi koje same od sebe bude zaspalu ljudsku narav na nov život. I slike su mu poticajne, bilo one kojima opisuje grešno ponašanje, bilo one kojima želi čovjeku sretan i spokojan život na ovoj zemlji. To su njegove usporedbe i metafore koje su nikle iz narodnog izraza i iskustva, te ih kao takve narod dobro razumije. „Došenov stil pun oštine i gorčine, bijesa i karikature, stil netrepeljiv, otvoren i nesmiljen, stil pun psovke i napada s bespoštudnim naturalističkim slikama upada u oči i izaziva našu pozornost.“¹⁴

Došenovo djelo *Aždaja* je pjesnički složena u osmeračke stihove katolička moralka 18. stoljeća u kojoj su do u tančine konkretizirani pojedini grešni čini. Međutim, u njem nalazimo i kozmoloških, teodicejskih i teoloških spekulacija u pjesničkoj formi. Ove potonje teme služe mu da bi svom voljenom puku ukazao na veličinu Boga tvorca svega postojećeg a čije je stvarateljsko djelo u svojoj biti dobro i stvo-

¹⁰ FILIPOVIĆ, A., „Život velikog biskupa, prevelikog domoroca i najvećeg prijatelja našega Antuna Mandića“, Pečuh, 1823.

¹¹ JAGIĆ, V., „Aždaja sedmoglava“, Književnik, 1865, str. 572–3.

¹² FRANIČEVIĆ, M.–ŠVELEC, F.–BOGIŠIĆ, R., „Povijest hrvatske književnosti (Od renesanse do prosvjetiteljstva)“, knjiga 3, Liber—Mladost, Zagreb, 1974, str. 331.

¹³ ANDRIĆ, N., „Kako je Došen branio Reljkovića?“, Prosvjeta, IX, 1901, str. 695.

¹⁴ BOGIŠIĆ, R., „Neka obilježja stila Vida Došena“, — u: Zbornik o Vidu Došenu i Blažu Tadijanoviću, str. 21.

reno za čovjekovu dobrobit, a sam je čovjek kruna Božjeg stvaranja i pozvan je na istinski život u Bogu najprije u „suznoj dolini“, a potom u „vičnosti“. Njegov vječni život ovisi od ovozemnog života. Poroci i mane ne mogu dovesti čovjeka u raj. Stoga se treba boriti protiv grijeha, protiv „aždaje sedmoglave“. Došenov stil proizlazi upravo iz ove zaokupljenosti i shvaćanja svijeta, čovjeka i Boga, što je posve razumljivo kad se ima u vidu da je on svećenik s dobrom teološkom naobrazbom koju je stekao svojom marljivošću.

„Djelujući na planu i u okviru baroknog izraza Došen je staro usmjerenje obogatio i novim elementima. U tom smislu prije svega treba reći da je Došen, kao i drugi barokni pjesnici, uzeo oblik poeme, a zatim je svoju ‘priču’, odnosno svoju propovijed uvelike ‘proširio’ obogativši je opisom scena, nizanjem slika i inzistiranjem na usporedbi. U sklopu želje da iskoristi svu dinamiku riječi treba, dakako, uključiti i Došenove simbolične i efektima bremenite izraze u naslovu kao što su ‘jeka’ i ‘aždaja’.”¹⁵

Jezik kojim Došen piše je čista slavonska ikavica koja se, možemo reći, u potpunosti poklapa s ikavicom njegova rodnog zavičaja. Stihovi su tečni, rime uspjele, „stih osmerac teče lako, rime odzvanjaju zvučno...”¹⁶

Došen je čovjek snažne i bogate rječitosti.

Vidjeli smo neke paralele između Jurja Habdelića i Vida Došena koje su tematske naravi, a između Došena i Vlaha Stulija¹⁷ postoje *stilске sličnosti*. Jedina je razlika u tome što se Došen obraća svojim Slavoncima, a Stuli svoje likove dovodi na scenu da sami govore. To je samo formalna razlika, a stilska je sličnost puno veća. Obojica su na svojevrsnoj distanci pred ljudima koje opisuju. Ne trude se shvatiti ih te da bi na taj način o njima progovorili, nego se izdižu iznad njih i uočivši sve njihove slabosti s velikim ih ogorčenjem i gađenjem šibaju. Oni su zabrinuti nad njihovom budućnošću i žele im biti strogi duhovni vođe u obećanu zemlju.

U Došenovu djelu *Aždaja sedmoglava* ima na više mjesta narodnih poslovice i izreka, a također nalazimo i njegove misli koje zvuče gnomski, primjerice: „Što su oči putovanju,/

to je razlog dilovanju” (U I, s. 5–6); „da je bolje nisko biti/ neg visinu obljubiti” (U I, s. 179–180); „Vas je narod ovog svita/ kao jedna hrpa žita” (U I, s. 451–2); „jašući bo na slipoći/ u jamu je lako doći” (U I, s. 1067–8); „svi jednako smrt čekamo, da će doći, to svi znamo” (U I, s. 1129–30); „da tko visok sam postane, valja da on doli pane,/ a nisko se tko pokori,/ da se ima dignut gori” (U I, s. 1139–42); „u tebi je što je kruha,/ na tebi je, što je ruha” (U I, s. 1771–2); „kakvo gnjizdo, takva tica,/ kakav otac, takva dica” (U I, s. 1787–8); „tako čovik bez kriposti/ sam od sebe zvoni dosti” (U I, s. 1987–8); „Na tom vas svit ovi stoji,/ manji većeg da se boji” (U I, s. 1129–30); „kad mladosti polak prođe,/ onu polu već smrt glode” (U I, s. 2343–4); „Budmo stari, budmo mladi,/ na smrtnoj smo svi livadi” (U I, s. 2605–6); „Tko god blago spravljat stane,/ mirovati svak pristane” (U II, s. 27–8); „a dukati kad govore,/ opravit se svašto more” (U II, s. 649–50); „Riba ribu u vrat meće,/ ali manje veće neće” (U II, s. 1545–6); „Majka (vele) ćercu kara,/ a snašici prigovara” (U II, s. 1743–4); „Koga bolest ne zakine,/ ne zna zdravlju prave cine” (U IV, s. 871–2); „Drug se virnu drugu klanja,/ na virna se drug naslanja” (U IV, s. 1585–6); „Kakva kruna, takva slava,/ kakva četa, takva glava” (U V, s. 1135–6); „kad se čovik smrti straši,/ sam se svoga bistva plaši” (U V, s. 2551–2); „Tko najmanje sebe slavi,/ najpri slavu zadobavi” (U VI, s. 833–4); „Trulu linost tko obljubi,/ dušu svoju on izgubi” (U VII, s. 2827–8).

Ovo su letimično pokupljene mudre izreke, a ima ih, dakako, još i više. O ovome bi se mogao napisati posebna rasprava.

Time smo u najkraćim crtama predstavili pisca i pjesnika Vida Došena „Dalmatina od mora velebitskoga” koji je postao velebitska bura u ravnoj Slavoniji. Riječ mu bijaše bič, pero trn, koplje i mač!

¹⁵ BOGIŠIĆ, R., nav. čl., str. 23.

¹⁶ GEORGIJEVIĆ, K., nav. dj., str. 252.

¹⁷ BOGIŠIĆ, R., nav. čl., str. 28–29.

Posve je razvidno da je moguća jedna katezha ako ne i više njih, na temelju ovog književnog djelatnika iz 18. st. Tim više što je njegovo djelo kompozicijski nastalo na temelju sedam glavnih ili smrtnih grijeha o kojima se na vjeronauku uvelike raspravlja. Da bi se to moglo i sprovesti u djelo, potrebno je pročitati *Jeku* i *Aždaju*, te imati u vidu ove okvirne misli o piscu i njegovom vremenu i djelima.

LITERATURA:

- „Djela Vida Došena“ (priređili Tomo Matić i Antun Đamić), Stari pisci hrvatski, knjiga 34, Zagreb, 1969.
- GEORGIJEVIĆ, K., „Hrvatska književnost od XVI do XVIII stoljeća u sjevernoj Hrvatskoj i Bosni“, Zagreb, 1969, str. 248–252.
- KOMBOL, M., „Povijest hrvatske književnosti do narodnog preporoda“, Zagreb, 21961, str. 371–2.
- Zbornik radova o Vidu Došenu i Blažu Tadijanoviću, Osijek, 1981.
- ĐAMIĆ, An., „Poroci Slavonaca u Došenovoj Jeki planine“, Croatica XV (1984), br. 20/21, str. 133–137.
- ANDRIĆ, N., „Kako je Došen branio Reljkovića?“, Prosvjeta IX, 1901, str. 695.
- FILIPOVIĆ, A., „Život velikog biskupa, prevelikog domoroca i najvećeg prijatelja našega Antuna Mandića“, Pečuh, 1823.
- FRANIČEVIĆ, M.–ŠVELEC, F.–BOGIŠIĆ, R.: „Povijest hrvatske književnosti (Od renesanse do prosvjetiteljstva)“, knjiga br. 3, Liber–Mladost, Zagreb, 1974, str. 293–342; osobito 326–330.
- „Zbornik stihova i proze 18. st.“, Pet stoljeća hrvatske književnosti, knjiga 19, Zagreb, 1973. (priređio Rafo Bogišić).
- Gordogan, 1986, br. 22, str. 158–169.